

СУДОУСТРІЙ

Остафійчук Людмила Аурелівна,
кандидат юридичних наук,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
Україна, м. Чернівці
e-mail: OstafichukL@gmail.com
ORCID 0000-0003-4882-1038

doi: 10.21564/2414–990x.146.175407
УДК 347.925

ПРИНЦИПИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Досліджуючи інститут врегулювання спору за участю судді, автор розділяє основні принципи судочинства за критерієм можливості чи неможливості їх застосування в процедурі врегулюванні спору. Зокрема, принципами, щодо яких не виникає сумнівів у необхідності їх застосування при врегулюванні спору за участю судді, є: 1) верховенство права; 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; 3) диспозитивність; 4) пропорційність; 5) обов'язковість судового рішення; 6) розумність строків розгляду справи судом. Принципами, які не можуть застосовуватися при врегулюванні спору за участю судді, є: 1) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 2) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом. Принципами, які можливо застосовувати в процедурі врегулювання спору з деякою часткою умовності, є: 1) змагальність сторін; 2) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 3) принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами; 4) принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Сформульовано перелік додаткових принципів, що застосовуватимуться при врегулюванні спору за участю судді: 1) добровільність участі сторін у процедурі; 2) конфіденційність; 3) арбітражування; 4) нейтральність та неупередженість посередника; 5) гнучкість процедури; 6) неконфронтаційний та неформальний порядок проведення процедури; 7) свобода особистості; 8) співробітництво. Автор доповнює цей перелік принципом справедливості.

Запропоновано доповнити перелік засад (принципів) судочинства принципом «сприяння врегулюванню спору».

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді; альтернативне вирішення спорів; медіація; принципи; суддя.

Остафійчук Л. А., кандидат юридических наук, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, г. Черновці.
e-mail : OstafiichukL@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4882-1038

Принципы урегулирования спора с участием судьи

Исследовав институт урегулирования спора с участием судьи, автор разграничивает основные принципы судопроизводства по критерию возможности или невозможности их применения в процедуре урегулировании спора. В частности, принципами, по которым не возникает сомнений в необходимости их применения при урегулировании спора с участием судьи, являются: 1) верховенство права; 2) уважение к чести и достоинства, равенство всех участников судебного процесса перед законом и судом; 3) диспозитивность; 4) пропорциональность; 5) обязательность судебного решения; 6) разумность сроков рассмотрения дела судом. Принципами, которые не могут применяться при урегулировании спора с участием судьи, являются: 1) обеспечение права на апелляционный пересмотр дела; 2) обеспечение права на кассационное обжалование судебного решения в случаях, установленных законом. Принципами, которые можно применять в процедуре урегулирования спора с некоторой долей условности, являются: 1) состязательность сторон; 2) гласность и открытость судебного процесса и его полная фиксация техническими средствами; 3) принцип недопустимости злоупотребления процессуальными правами; 4) принцип возмещения судебных расходов стороны, в пользу которой принято судебное решение.

Сформирован перечень дополнительных принципов, которые будут применяться при урегулировании спора с участием судьи: 1) добровольность участия сторон в процедуре; 2) конфиденциальность 3) арбитража; 4) нейтральность и беспристрастность посредника; 5) гибкость процедуры; 6) неконфронтационный и неформальный порядок проведения процедуры; 7) свобода личности; 8) сотрудничество. Автор дополняет этот перечень принципом справедливости.

Автором предложено дополнить перечень принципов судопроизводства принципом «содействие урегулированию спора».

Ключевые слова: урегулирование спора с участием судьи; альтернативное решение спора; медиация; принципы; судья.

Вступ. Урегулювання спору за участю судді (далі – врегулювання спору) успішно використовується в багатьох зарубіжних країнах: Австралії, Канаді, Німеччині, США, Фінляндії та ін. Закономірно, що наприкінці 2017 р. в Україні з'явився інститут «врегулювання спору за участю судді», якому присвячені статті 186–190 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), статті 184–188 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) та статті 201–205 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [1].

Як кожне нововведення, інститут врегулювання спору викликав жваве обговорення різних його аспектів. Основні дискусії зосередилися навколо співвідношення медіації та інституту врегулювання спору (С. Калашнікова (S. Kalashnykova), О. Кармаза (O. Karmaza) [2], О. Можайкіна (O. Mozhaikina), Н. Петренко (N. Petrenko) [3], Л. Романадзе (L. Romanadze) [4] та ін.); процесуальності інституту врегулювання спору та його місця в судовому провадженні (О. Тиханський (O. Tykhanskyi) [5], М. Чабаненко, Т. Лежнева (M. Chabanenko, T. Lezhnieva) [6], М. Ясинок (M. Yasinok) [7] та ін.). Проте належного практичного застосування цього інституту не відбулося через брак права на примирення в суб'єкта владних повноважень, нерозуміння суті процедури суддями, загрози штучного відводу судді та ін.

Подібні проблеми виникали і у правосудді США. Наприклад, Мортон Денлоу (Morton Denlow) виділив чотири основні причини «провалу»: суд і адвокати не розглядають урегулювання спору як серйозну і невід'ємну частину судового процесу; недостатню підготовку адвокатів та їх клієнтів до участі у врегулюванні спору; небажання учасників використовувати переговорний процес як метод вирішення своєї суперечки; відсутність повноцінних повноважень у представників щодо врегулювання спору [8]. Але! Як стверджують Джеймс А. Уоллом (James A. Wall), Дейл Е. Руд (Dale E. Rude) і Лоуренс Ф. Шиллер (Lawrence F. Schiller), одним із основних принципів діяльності суду в США є те, що «абсолютний результат судового розгляду не є настільки високою якістю справедливості, як вільна домовленість та взаємні поступки» [9] сторін під час врегулювання спору. Тобто в США врегулювання спору є самостійним принципом судового процесу. Крім цього, С'юзен М. Габріель (Susan M. Gabriel) окремо виділила етичні принципи судді при врегулюванні спору (цілісності та незалежності судової влади; ретельності, неупередженості і старанності судді; сумлінності та ефективності судді; право сторони бути вислуханою суддею) [10].

Таким чином, успішність проведення процедури врегулювання спору напряму залежить від людського чинника – розуміння суддею і представниками сторін необхідності такої процедури, їх добросовісне ставлення до виконання професійних та процесуальних обов'язків. В Україні принципи врегулювання спору частково досліджувалися О. Кармазою (O. Karmaza), С. Короєдом (S. Koroied), Н. Петренко (N. Petrenko), В. Прущак (V. Pruschak), Л. Романадзе (L. Romanadze) та ін. Тому одним із напрямків досліджень інституту врегулювання спору має стати уніфікація положень, що стосуються основ цієї процедури – принципів врегулювання спору та їх співвідношення з установленим переліком принципів процесуального права (судочинства), а також виділення специфічних принципів врегулювання спору та означення етичних його принципів врегулювання спору, що є метою та завданням нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Розуміння принципів процесуального права, як вимог до суду й учасників процесу, які концептуалізують його зміст та визначальний порядок засади здійснення правосуддя в судових справах – є одноставним [7, с. 10]. Водночас у науковій літературі вживається поняття принципів судочинства, під узагальненим значенням яких розуміються ті, які нормативно визначають сутність і зміст судочинства загалом і встановлюють особливості здійснення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в Україні. Таким чином, хоча кожний принцип й відіграє самостійну роль, характеризує окрему галузь, стадію чи окремих процесуальний інститут, але між ними існує зв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань судочинства.

Конституційні принципи судочинства становлять основу правового регулювання принципів відповідних різновидів судочинства, проте їх перелік не є вичерпним. Принципи адміністративного, господарського та цивільного судочинства конкретизуються у положеннях ч. 3 ст. 2 КАС, ч. 3 ст. 2 ГПК, ч. 3 ст. 2

ЦПК [1] та в цілому ідентичні. А наявність принципу поваги до честі і гідності в ЦПК та принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі в КАС, не впливають на можливість дослідити принципи врегулювання спору комплексно, із застосуванням міждисциплінарного підходу.

Насамперед усі принципи судочинства можна поділити за критерієм їх можливості чи неможливості застосування при врегулюванні спору.

I. Принципами, щодо яких не виникає сумнівів у необхідності їх застосування при врегулюванні спору, на нашу думку, є: 1) верховенство права; 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; 3) диспозитивність; 4) пропорційність; 5) обов'язковість судового рішення; 6) розумність строків розгляду справи судом.

Принцип верховенства права за своєю природою є одним з критеріїв визначення конституційності актів правозастосовного характеру, надає і створює умови зацікавленим особам реалізувати можливість звернення до суду за захистом порушених прав, свобод та інтересів.

Здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом має забезпечуватися не тільки положеннями закону, але й всією судовою діяльністю. Ніщо так негативно не впливає на авторитет суду, як очевидне особисте ставлення судді до сторін чи обставин справи. Своєю позицію суддя має виражати в ухвалах, рішеннях і постановах. Принцип рівності прав суб'єктів у врегулюванні спору означає, що сторони спору мають рівні права на звернення до цієї процедури, на відмову від участі в ній, на розкриття інформації, а також «надання сторонам у справі рівних прав на пропонування варіантів вирішення ситуації, надання їм рівного часу для висловлювання своєї позиції на загальних зустрічах та відведення однакової кількості часу на закритих нарадах із судом тощо» [3, с. 75].

Принцип диспозитивності – це можливість учасників справи вільно, на власний розсуд розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, а також засобами їхнього захисту, що активно впливають на виникнення, рух і закінчення адміністративного (господарського чи цивільного) процесу [7, с. 25]. Тобто сторонам належать важливі диспозитивні права, розпоряджаючись якими вони можуть звернутися з клопотанням про врегулювання спору і таким чином розпочати цю процедуру, а також можуть змінювати її рух і спрямованість, наприклад, відмовитися від врегулювання спору, або просто не домовитися і тоді справа автоматично переходить в стадію судового розгляду. Цими можливостями сторони розпоряджаються на свій розсуд. У цьому принципі проявляється як певна автономність суб'єктів матеріального правовідношення, так і контрольна функція суду з дотримання законодавства при розгляді справи, який виступає гарантом дотримання принципу диспозитивності, одночасно слідкуючи за тим, щоб сторони не зловживали своїми процесуальними правами.

Принцип пропорційності належить до загальноновизнаних принципів міжнародного права, відображає необхідність дотримання оптимального балансу

інтересів у разі втручання держави у приватноправову сферу і широко використовується Європейським судом з прав людини під час перевірки правомірності обмежень прав людини на рівні національних правопорядків. Більшою мірою цей принцип може бути використаний при врегулюванні спору за участю судді в адміністративному процесі. Проте це не означає, що він не може застосовуватися в інших видах судочинства, свідченням чого є наявність цієї норми в ГПК України та ЦПК України. Як слушно зазначає проф. В. Кройтор (V. Kroitor), держава зацікавлена у належній організації цивільного судочинства. Правосуддя в цивільних справах не може суперечити завданням правопорядку і спрямовуватися лише на інтерес окремої особи. Приватна особа, наділена суб'єктивними правами, має можливість вільно ними розпоряджатися, але тільки до початку цивільного процесу. Після звернення до суду вона зобов'язана дотримуватися цивільної процесуальної форми, яка створена державою не лише в інтересах цієї особи, але й усього суспільства. Щоб принцип пропорційності був утілений у цивільне судочинство, що реально функціонує, він повинен бути не тільки закріплений в галузевому законодавстві, але й розвиватися і конкретизуватися з урахуванням специфіки цієї норми в окремих інститутах цивільного судочинства [11, с. 98].

Суть **принципу обов'язковості судового рішення** визначений в ст. 18 та ч. 4 ст. 75 ГПК, ст. 14 та ч. 4 ст. 78 КАС, ст. 18 та ч. 4 ст. 82 ЦПК [1]. Преюдиціальність судового рішення означає, що відносини і факти, відображені в ньому, вважаються встановленими. Інші органи, розглядаючи спірні питання, що стосуються вже розглянутих судом відносин і фактів, не повинні обговорювати (досліджувати) їх заново. Преюдиціальність усуває можливість ухвалення судових рішень, що суперечать одне одному. Цей принцип однозначно буде застосовуватися в процедурі врегулювання спору, адже під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних справах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору.

Принцип розумності строків розгляду справи судом означає не лише необхідність дотримання часових рамок, що визначені в нормативно-правових актах, а й ухвалення рішення або вчинення дії протягом розумного строку, без невинного для конкретної ситуації зволікання. Тривалість розумного строку залежить від складності певного питання, нагальності його вирішення, кількості людей, залучених до справи, їхньої поведінки тощо [7, с. 10]. Саме з часових нормативів Л. Романадзе (L. Romanadze) вважає цей інститут зайвим. «Проблемою є мотивація вітчизняних суддів. Вони мають велике навантаження. Не всі судді будуть зацікавлені у витрачання часу (іноді багатогодинному) на одну справу замість здійснення правосуддя у звичний спосіб» [4]. Оскільки тривалість проведення врегулювання спору визначена законодавцем і становить тридцять днів, то, на нашу думку, цей принцип слід розглядати з точки зору процесуальної економії. У доктрині процесуального права виділяються три елементи принципу процесуальної економії: заощадження часу; полегшення праці або простота; зменшення витрат сторін або дешевизна [9]. Таким чином, під цим

принципом розуміється найбільш ефективна продуктивність при використанні найменшого обсягу ресурсів.

II. Принципами, які не можуть застосовуватися при врегулюванні спору за участю судді, на нашу думку, є: 1) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 2) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом. Водночас відсутність можливостей для застосування інституту врегулювання спору під час апеляційного провадження, за наявності права сторін укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу (ч. 2 ст. 208, ст. 374), викликала в науковій спільноті критичні зауваження. На переконання С. Короеда (S. Koroied), законодавцю варто було використати зарубіжний досвід, наприклад Республіки Казахстан, де можливість урегулювання спору передбачена також у судах апеляційної та касаційної інстанцій [12, с. 75].

III. Принципами, які викликали дискусію серед науковців і практиків щодо можливості їх застосування в процедурі врегулювання спору, на нашу думку, є: 1) змагальність сторін; 2) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 3) принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами; 4) принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Формальна сторона **принципу змагальності** відображає положення про те, що розгляд справи відбувається в змагальній формі, шляхом змагання сторін, спору між ними, дослідження доказів, поданих сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, що має значення для встановлення обставин справи. Отже, можна вважати правильною позицію М. Чабаненка та Т. Лежневої (M. Chabanenko, T. Lezhnieva), які стверджують, що при проведенні закритих нарад (ч. 1 ст. 203 ЦПК України) принцип змагальності не діє [6, с. 136], з простої причини – відсутності однієї із сторін. Ще однією, побічною, причиною відсутності дії принципу змагальності при врегулювання спору можна назвати заборону суддям надавати оцінку доказів у справі (ч. 6 ст. 203 ЦПК України).

Найбільший резонанс у дослідженні інституту врегулювання спору отримав **принцип гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами**. Гласність судового процесу означає його фіксацію технічними засобами, присутність будь-яких осіб у судовому засіданні, можливість проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіо запис, тощо. Протилежною за своїм змістом є процедура врегулювання спору, – обґрунтовано підкреслює Н. Петренко (N. Petrenko) [3, с. 74]. На питанні корупції з боку суду та учасників справи наголошує І. Татулич (I. Tatulych), оскільки хід такої процедури ніде не фіксується [13, с. 175]. М. Чабаненко та Т. Лежнева (M. Chabanenko, T. Lezhnieva) зазначили, що принцип гласності та фіксації процесу при врегулюванні спору не працює, що впливає з положень частин 1, 7 та 9 ст. 203 ЦПК України [6, с. 136]. Таким чином, дія принципу гласності може суперечити основному принципу врегулювання спору – конфіденційності. При виникненні такої колізії дія обох принципів обмежується тою мірою, в якій

це необхідно для збереження базових основ судового процесу та процедури врегулювання спору. Це означає, що суддя та сторони не можуть розкривати інформацію та зміст нарад. Одночасно сторони не можуть просити суд зберігати в таємниці зміст мирової угоди, якщо вона була затверджена ухвалою суду, яка має бути оприлюднена в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Основним ризиком, пов'язаним із дотримання **принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами** при застосуванні процедури врегулювання спору, є спеціальне клопотання (заява) сторони, або умисне схиляння сторін до проведення врегулювання спору безпосередньо самим суддею, з метою подальшого перерозподілу справи та заміни судді в судовій справі, або й зміни підсудності суду. Як стверджує О. Михайлов (O. Mikhailov), відсутність підстав для відводу судді, необґрунтованість заявленого відводу та/або відсутність справжньої мети в однієї зі сторін врегулювати спір у разі формальної згоди процесуального опонента на врегулювання спору може бути використано для вчинення процесуальної диверсії: заміни судді, зміни складу суддів, зміни юрисдикції (підсудності) суду [14, с. 41].

Щодо **принципу відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення**. Вважаємо, що за умови врегулювання спору та укладення мирової угоди цей принцип за звичним для нас правилом «хто справу програв – той несе тягар судових витрат» – діяти не буде. Це пояснюється спеціальною умовою розподілу судових витрат, який Л. Романадзе (L. Romanadze) вважає «єдиним реально відчутним зрушенням у контексті впровадження механізму стимулювання сторін до мирного врегулювання спору шляхом встановлення норми про повернення з державного бюджету 50 відсотків судового збору у разі укладення мирової угоди, відмови від позову або визнання позову відповідачем» [4]. Проте виходячи з положень ч. 2 ст. 141 ЦПК, за умови укладення мирової угоди внаслідок процедури врегулювання спору, тягар інших судових витрат, окрім судового збору, кожна сторона буде нести самостійно.

Таким чином, врегулювання спору як факультативний етап (частина) стадії підготовчого провадження має проводитися із застосуванням загальноприйнятих принципів судового процесу, так як є особливою процедурою в рамках розпочатого судового процесу. Будь-яке порушення перерахованих вище принципів або відмова від їх застосування, якщо така безпосередньо не допускається законом, має розглядатися як порушення норм чинного законодавства України і передбачати настання несприятливих правових наслідків.

IV. Перелік додаткових принципів, які мають застосовуватись при врегулюванні спору. Існують загальні принципи права, які визначають відправні начала права, що можуть фіксуватися, а можуть і не фіксуватися у текстах нормативно-правових актів, але неодмінно будуть застосовуватися в судовій практиці і мати досить загальний характер. Виходячи із правової природи досліджуваного процесуального інституту, Н. Петренко (N. Petrenko) виділяє узагальнені принципи, які не закріплені в чинному законодавстві, але обов'язково застосовуватимуться при врегулюванні спору:

добровільність участі сторін у процедурі – поширює свою дію тільки на сторони справи стосовно участі в процесі врегулювання спору, прийняття рішення про припинення процедури, укладення мирової угоди тощо. Суддя ж не може відмовитися проводити дану процедуру чи відмовитися брати в ній участь;

конфіденційність – інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення цієї процедури протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами (ч. 8 ст. 188 ГПК України). Сторони і суддя не мають права використовувати та розголошувати інформацію, отриману під час спільних нарад, суддя не має право без дозволу сторони розголошувати інформацію, отриману на закритих нарадах;

арбітрування. На підставі даного принципу забезпечується сприяння сторонам спору (конфлікту) у досягненні згоди, напрацювання шляхів вирішення спору під час переговорів та отримання такого результату, який буде одночасно вигідний протилежним сторонам судової справи. У результаті реалізації цього принципу відбувається трансформація відносин сторін спору. Тобто під час урегулювання спору метою є не відновлення порушеного, оспорюваного або невизнаного права позивача та захист від обвинувачень відповідача, а спільне напрацювання ними взаємовигідних шляхів вирішення спору [3, с. 75–76].

Додатково до наведених В. Прущак (V. Pruschak) виділяє такі принципи врегулювання спору за участю судді, як:

нейтральність та неупередженість посередника, який окреслює коло тих обов'язків, що покладаються на третю нейтральну сторону, а саме суддю, за участю якого відбувається врегулювання спору. Неупередженість та нейтральність судді-посередника полягає у його незацікавленості в тому чи іншому результаті вирішенні спору, незалежності від будь-якої зі сторін, в обов'язку відсторонитися від власних почуттів, вподобань та переконань, виконувати свої процесуальні обов'язки неупереджено, ґрунтуючись лише на обставинах справи та думках сторін, не нав'язуючи тим самим їм власну думку;

принцип гнучкості процедури – полягає в тому, що на законодавчому рівні не встановлюється чітка структурована система стадій процедури альтернативного врегулювання спору, а лише закріплюються базові засади. Це забезпечує своєрідну гнучкість процесу, який на відміну від судового розгляду, рішення якого не здатні задовольнити інтереси обох конфліктуючих сторін, проте є обов'язковими для виконання, дозволяє дійти сторонам до компромісного взаємоприйняттого вирішення спору;

неконфронтаційний та неформальний порядок – передбачає відсутність необхідних елементів процесуальної форми та судової атрибутики, що створює психологічний комфорт для учасників та атмосферу довіри [15, с. 104–105].

Принцип свободи особистості виділяє І. Татулич (I. Tatulych), за якого відбувається руйнування психологічних бар'єрів між сторонами та суддею, адже рішення приймається добровільно, а не нав'язується кимось [13, с. 174].

Принцип співробітництва, що відображає приватноправові складові інституту врегулювання спору і за своїм змістом близький принципу солідарності інтересів і ділового співробітництва, – виділяє О. Тиханський (О. Tykhanskyi), виходячи з того, що вся процедура примирення має будуватися на взаємних домовленостях, поступках і під час проведення процедури повинні зберігатися атмосфера довіри і взаємної поваги [5, с. 177].

Дійсно, влада права не може здійснюватися ефективно без згоди сторін, які повинні цих норм добровільно дотримуватися з метою досягнення взаємоприйняттого рішення, що й підтверджується додатково виділеними принципами. Пропонуємо цей перелік доповнити ще одним «неписаним» принципом врегулювання спору – *справедливості*, який має прояв у незмінності застосування судом однакових правил поведінки щодо всіх учасників процесу. Лише сприйняття людиною права як авторитетного регулятора виробляє її впевненість в необхідності дотримання букви закону, а нормативної (зобов'язуючої) сили право набуває завдяки трансформації аксіологічного аспекта права в деонтологічний. Етика є суттєвим елементом права, яка дозволяє зрозуміти зміст норми права та визначити, справедлива вона чи ні, розумна чи не розумна. Тому суддя має бути уособленням забезпечення справедливості.

V. Етичні принципи при врегулюванні спору являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо. Участь судді у врегулюванні спору має відбуватися з дотриманням етичних принципів: *безсторонності (неупередженості)* суду, зокрема незалежності від сторін у справі. Цей принцип включає об'єктивність, незацікавленість, нейтральність, універсальність підходів до будь-кого, незалежно від певних ознак; це прагнення до справедливості та відсутність особистих симпатій або антипатій, непідкупність, бездоганність, моральність; *старанності*, що означає правильне розпорядження суддею своїм робочим часом, постійний контроль та аналіз власних дій, зосередження повної концентрації на виконанні своїх суддівських обов'язків; *тактовності*, що зобов'язує суддю дотримуватися певних правил поведінки, вислухати сторони у справі, інших учасників процесу, не допускати свавільної поведінки з боку відвідувачів суду у залі судового засідання; *ввічливості* – вміння шанобливо і тактовно спілкуватися з людьми, готовність знайти компроміс і вислухати протилежні точки зору; *витримки* – уміння володіти собою за будь-яких обставин, навіть надзвичайних; *поваги* – шанобливого ставлення до людей, яке враховує їх особистості, інтереси, життєвий досвід.

Деяко спірним у процедурі врегулювання спору видається етичний принцип щодо *уникнення суддею позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу* (ст. 14 Кодексу професійної етики судді), тому що процесуальний порядок проведення врегулювання спору, визначений у ГПК України, КАС України та ЦПК України, допускає проведення суддею як спільних, так і закритих нарад з кожною стороною окремо. У зв'язку з цим суддя при застосуванні процедури

врегулювання спору повинен дотримуватися таких етичних принципів, як безсторонність (неупередженість), старанність, тактовність, щоб уникати надання переваг одному учаснику справи порівняно з іншим.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що принципи інституту врегулювання спору за участю судді умовно поділяються на основні, специфічні та етичні. Зміст багатьох з перерахованих принципів є багатоаспектним й зачіпає як організацію, так і порядок проведення процедури врегулювання спору. Специфічні та етичні принципи інституту врегулювання спору не закріплені в процесуальному законі, але також складають основи дій всіх учасників процесу з метою забезпечення добровільного та конструктивного вирішення спору. Специфічні принципи не суперечать основним принципам судового розгляду. Основні й специфічні принципи взаємопов'язані між собою, і їх прояв можна знайти практично на будь-якому етапі процедури врегулювання спору. Етичні принципи врегулювання спору також тісно пов'язані із загальноправовими (основними) принципами, утворюють моральну основу права, його духовний фундамент. Дотримання суддею етичних принципів при врегулюванні спору запобігатиме уявленням про «вибіркове, договірне правосуддя».

Зауважимо, що врегулювання спору за участю судді ще не одержало належного застосування в судовій практиці України, про що свідчать дані Єдиного реєстру судових рішень. Наприклад, в США понад 90 % судових справ вирішується за допомогою цієї процедури [9], перевагами якої є швидкість, економія часу та коштів як учасників справи, так і судів, уникнення оскарження та виконуваність судового рішення. Такий показник закономірний, адже врегулювання спору за участю судді є обов'язковою стадією судового процесу і має свій, власний, однойменний принцип, який включає всі досліджені нами принципи як аспекти одного принципу – врегулювання спору за участю судді. Отже, підтримуючи позицію С. Короєда (S. Koroied) про доповнення переліку завдань судочинства «сприянням врегулюванню спору між сторонами» [12, с. 79], вважаємо необхідним доповнити й перелік засад (принципів) судочинства принципом «сприяння врегулюванню спору», що зобов'яже суддів активно сприяти сторонам у врегулюванні спору до судового розгляду справи по суті, а органи судового самоврядування розробити відповідні методики та судові техніки цієї процедури.

Список літератури

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 23.03.2017 р. № 6232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
2. Кармаза О. О. Інститут врегулювання спору за участю судді в цивільному, господарському та адміністративному процесах України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Т. 1 Вип. 3. С. 37–42.
3. Петренко Н. Врегулювання спору за участі судді в господарському судочинстві. *Господарське право і процес*. 2018. № 10. С. 73–77.
4. Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=>

web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjB-7egmYTgAhXEh6YKHTRxBAQQFjABegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Fmediation.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F05%2FStattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protseksiv-2.pdf&usq=AOvVaw0XLvph9VYp0JSXZTbTzpK1 (дата звернення: 01.06.2019).

5. Тиханський О. Б. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А. С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 176–178.

6. Чабаненко М. М., Лежнёва Т. М. Правова природа врегулювання спору за участю судді (в контексті структури цивілістичного процесу). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 135–137.

7. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 522 с.

8. Morton Denlow. Settlement Conference Tips for Judges. URL: <https://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/articles/denlow-settlement-conference-tips-for-judges.pdf> (дата звернення: 01.06.2019).

9. James A. Wall, Dale E. Rude, and Lawrence F. Schiller. Judicial Participation in Settlement, 1984 J. Disp. Resol. (1984). URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol1984/iss/7>.

10. Susan M. Gabriel. Judicial Participation in Settlement: Pattern, Practice, and Ethics. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/920f/47e7bf5307ce0518468358dbacacae3735b7.pdf> (дата звернення: 01.06.2019).

11. Кройтор В. А. Особливості прояву принципу пропорційності в цивільному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 96–99.

12. Короєд С. О. Врегулювання спору як самостійне завдання цивільного судочинства за проектом нової редакції ЦПК України: вплив інституту врегулювання спору за участю судді на ефективність цивільного процесу. *Судова апеляція*. 2017. № 3 (48). С. 79–88.

13. Тагулич І. Ю. Врегулювання спору за участю судді. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18–19 жовтня 2018 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А. С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. 392 с.

14. Михайлов О. М. Процесуальна диверсія VS врегулювання спору за участю судді. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Т. 2/ відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 37–41.

15. Прущак В. Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2018. С. 102–105.

References

1. Закон pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv vid 23.03.2017 r. № 6232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

2. Karmaza, O.O. (2018). The institution of dispute settlement with participation of the judge in civil, commercial and administrative proceedings of Ukraine. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1 (3), 37–42 [in Ukrainian].

3. Petrenko, N. (2018). Settlement of a dispute with the participation of a judge in economic legal proceedings. *Commercial law and process*, 10, 73–77 [in Ukrainian].

4. Romanadze, L.D. Settlement of a dispute with the participation of a judge and other procedural changes: impact on the development of mediation. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjB-7egmYTgAhXEh6YKHTRxBA>

QQFjABegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Fmediation.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F05%2Fstattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protseks-kodeksiv-2.pdf&usg=AOvVaw0XLvph9VYp0JSXZTbTzрK1.

5. Tykhanskyi, O. B. (2018). Settlement of a dispute with the participation of a judge in civil legal proceedings of Ukraine. *Proceedings of the: Current challenges and topical issues of judicial reform in Ukraine. (Ukraine, Chernivtsi, 18–19 October 2018)*. O. V. Shcherbaniuk, A. S. Tsybuliak-Kustevych (Eds.). Chernivtsi: Yavorskyi S.N., 176–178 [in Ukrainian].

6. Chabanenko, M.M., Lezhnieva, T.M. (2018). Legal nature of dispute settlement involving a judge (in the context of the civil procedure structure). *Comparative and analytical right*, 2, 135–137 [in Ukrainian].

7. Yasnok, M.M. (Eds.) (2018). Code of Administrative Justice of Ukraine: Scientific and practical commentary. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

8. Morton Denlow. Settlement Conference Tips for Judges. URL: <https://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/articles/denlow-settlement-conference-tips-for-judges.pdf>.

9. James A. Wall, Dale E. Rude, and Lawrence F. Schiller. Judicial Participation in Settlement, 1984 J. Disp. Resol. (1984). URL: <https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol1984/iss/7>.

10. Susan, M. Gabriel Judicial Participation in Settlement: Pattern, Practice, and Ethics. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/920f/47e7bf5307ce0518468358dbacacae3735b7.pdf>.

11. Kroitor, V.A. (2018). Features of display of the principle of proportionality in civil legal proceeding. *Comparative and analytical right*, 1, 96–99 [in Ukrainian].

12. Koroied, S.O. (2017). Settlement of the dispute as an independent task of civil proceedings under the draft of new edition of the CPC of Ukraine: the influence of the dispute resolution institution with the participation of the judge on the effectiveness of the civil process. *Judicial appeal*, 3 (48), 79–88.

13. Tatulych, I.Yu. Settlement of a dispute with the participation of a judge. *Proceedings of the: Current challenges and topical issues of judicial reform in Ukraine. (Ukraine, Chernivtsi, 18–19 October 2018)*. O. V. Shcherbaniuk, A. S. Tsybuliak-Kustevych (Eds.). Chernivtsi, 176–178 [in Ukrainian].

14. Mykhailov, O.M. Procedural diversion VS settlement of a dispute with the participation of a judge. *Proceedings of the: Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in the context of European integration*. Ukraine, Odessa, 18 May 2018 p. (Vols. 1–2); Vol. 2. H.O. Ulianova (Ed.). Odesa : Publishing House «Helvetika», 37–41 [in Ukrainian].

15. Prushchak, V.Ye. Characteristics of special principles of dispute with the participation of a judge. «Round table» materials: *Novelties of the Civil Procedure Code of Ukraine*. Ukraine, Odessa, 26 March. 2018. N. Yu. Holubieva (Ed.). Odessa: «Feniks», 102–105 [in Ukrainian].

Ostafiihuk L. A., PhD in Law, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi.

e-mail : OstafiihukL@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4882-1038

Principles for settlement of a dispute with the participation of a judge

The article is devoted to the principles of the institute dispute settlement involving judges, which causes concern among theorists and practitioners as novel procedural law. Available in the Unified State Register of judgments practice of settling a dispute with the judge shows only isolated cases of successful completion of the litigation settlement agreement. This means that the scientific search for solutions to problems 'solution to the dispute with judges' basic research through specific and ethical principles of this institution is appropriate.

According to the research results of the Institute of Dispute Settlement with the participation of a judge, the author shares the basic principles of judging by the criterion of the possibility or impossibility of their application in the dispute settlement procedure. In particular, the principles for which there is no doubt of the need for their use in settling disputes involving judges are: 1) the rule of law; 2) respect for honor and dignity, the equality of all participants in a trial before the law and court; 3) dispositiveness;

4) proportionality; 5) the bindingness of the judgment; 6) the reasonableness of the terms of consideration of the case by the court. Principles that cannot be applied to the settlement of a dispute involving a judge are: 1) ensuring the right to review the case; 2) ensuring the right to appeal against a court decision in cases established by law. The principles that can be applied in the dispute settlement procedures of the fate of some conventions are: 1) competitiveness of the parties; 2) publicity and openness of the trial and its full fixation by technical means; 3) the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights; 4) the principle of reimbursement of the costs of the party in favor of which the judgment was rendered.

Also, summarizing the results of existing studies, the author generated a list of additional principles to be applied in resolving a dispute with the judge: 1) voluntary participation of the parties in the procedure; 2) confidentiality; 3) arbitration; 4) neutrality and impartiality of the mediator; 5) flexibility of procedure; 6) non-confrontational and informal procedure for conducting the procedure; 7) personal freedom; 8) cooperation. The author supplemented the list on an equitable basis, which connects by a group of judges ethical principles when applying the dispute settlement procedure. The ethical principles of dispute settlement involving judges, the author attributes: impartiality, diligence, tact, politeness, patience and respect, which are a set of moral rules of judicial conduct by which to evaluate its performance in terms of values such as fairness, integrity, dignity and humanity.

According to the results of the study, the author proposed to supplement the list of principles (principles) of justice by the principle of «facilitating dispute settlement», that would force judges to actively promote the parties to the settlement of the dispute before the trial on the merits and judicial authorities to develop appropriate methods and equipment costs.

Keywords: settlement of a dispute with the participation of a judge; alternative dispute resolution; mediation; principle; judge.

Рекомендоване цитування: Остафійчук Л. А. Принципи врегулювання спору за участю судді. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 256–268. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.175407>.

Suggested Citation: Ostafiichuk, L.A. (2019). Pryntsypy vrehuliuvannia sporu za uchastiu suddi [Principles for settlement of a dispute with the participation of a judge]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 146, 256–268*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.175407> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 08.08.2019 р.